

J.W. de Keijser

Als de waarheid eraan moet geloven

*Alledaagse bedreigingen
voor waarheidsvinding
in het strafproces*

Boomjuridisch

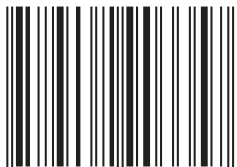
Bij rechterlijke dwalingen wordt achteraf vaak gewezen op grote fouten in het proces van waarheidsvinding. Maar er is nog een categorie bedreigingen voor waarheidsvinding: alledaagse bedreigingen. Het gaat dan om aspecten van het strafproces die, op het eerste gezicht, probleemloos en vaak zelfs nastrevenswaardig gevonden worden.

De beslissing van de rechter over schuld in strafzaken dient zo goed mogelijk overeen te komen met wat werkelijk gebeurd is: de ware toedracht. Dit streven ligt voortdurend onder vuur in een spanningsveld met andere, alledaagse en legitieme belangen. Het is de vraag waar op enig moment de balans ligt. De auteur stelt dat vooral de optelsom van die alledaagse bedreigingen de waarheidsvinding in ons strafproces onder druk zet.

De auteur bespreekt hoe efficiëntiestreven en productiedruk in het strafproces ervoor zorgen dat rechters formeel weliswaar beslissen volgens de regels, maar minder tijd en moeite kunnen steken in het achterhalen van de waarheid. Tegen die achtergrond bespreekt hij de rolopvatting van beslissers over bewijs, de rolopvatting en het werk van deskundigen, de publieke opinie over bewijs, en de rol van risicotaxatie in het strafproces.

Jan de Keijser is hoogleraar Criminologie bij het Instituut voor Strafrecht en Criminologie aan de Universiteit Leiden. Zijn belangstelling bevindt zich op het snijvlak van strafrecht en sociale wetenschappen en gaat uit naar factoren die van invloed zijn op de legitimiteit van het strafrechtelijk systeem.

ISBN 978-94-6290-335-7

9 789462 903357 >

Boomjuridisch

ALS DE WAARHEID ERAAN MOET GELOVEN

Voor Jacky, Camille en Oscar

ALS DE WAARHEID ERAAN MOET GELOVEN

Alledaagse bedreigingen voor waarheidsvinding
in het strafproces

Jan W. de Keijser

Boom juridisch
Den Haag
2017

Omslagontwerp: Primo!Studio, Delft

Afbeelding omslag: Nuda Veritas door Gustav Klimt

Opmaak binnenwerk: Textcetera, Den Haag

© 2017 J.W. de Keijser | Boom juridisch

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van reprografische verveelvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16h Auteurswet dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprerecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp, www.reprerecht.nl). Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (art. 16 Auteurswet) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-pro.nl).

No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means without written permission from the publisher.

ISBN 978-94-6290-335-7

ISBN 978-94-6274-657-2 (e-book)

NUR 824

www.boomjuridisch.nl

INHOUD

Inleiding	7
Rolopvatting: positionering tussen formele en materiële waarheidsvinding	11
Werklast en prestatiedruk leiden af van streven naar de materiële waarheid	16
Geïstitutionaliseerde afleiding van de materiële waarheidsvinding	18
De rol van deskundigen bij het zicht op de waarheid	21
De deskundige rapporteert, maar welke waarheid prevaleert?	21
De deskundige rapporteert, maar de rechter begrijpt verkeerd	23
De deskundige rapporteert, maar consensus ontbeert	26
Publieke opinie over waarheidsvinding	29
Waarheidsvinden en waarzeggen zijn tegenwoordig gerelateerd	33
Conclusie	39
Literatuur	43

INLEIDING¹

In een strafzaak moet de rechter zich onder andere buigen over de vraag of het ten laste gelegde feit bewezen kan worden verklaard.² Die vraag kan de rechter positief beantwoorden als hij op basis van het wettige bewijs overtuigd is van de schuld van de verdachte.³ Naarmate die beslissing vaker in strijd is met de ware toedracht, moeten wij ons zorgen maken over de kwaliteit van onze rechtspleging. Deze opvatting gaat in beginsel niet op voor die strafzaken waarin een schuldige verdachte wordt vrijgesproken omdat de rechter niet overtuigd is van diens schuld. Immers: *in dubio pro reo*. Echter, voor zover de rechterlijke overtuiging daar tekortschiet omdat er in het proces van waarheidsvinding kinken in de kabel zitten, of indien dat proces te veel doorkruist wordt met andere belangen, betreft de zorg ook het vrijspreken van schuldigen. Hoe vaak rechterlijke beslissingen in strijd zijn met hetgeen werkelijk is gebeurd, dat weten we niet. Waar we wel naar kunnen kijken is dat proces van waarheidsvinding zelf en factoren die de kwaliteit daarvan beïnvloeden.

1 Deze uitgave is een bewerking van mijn oratie, die ik uitsprak op 7 november 2016 bij de aanvaarding van het ambt van hoogleraar in de Criminologie aan de Universiteit Leiden.

Ik dank Jacky van Mullekom, Paul Nieuwebeerta, Sigrid van Wingerden, Jan Crijns en Marieke Dubelaar voor hun commentaar op eerdere versies van deze tekst.

2 Tegenwoordig buigt ook de officier van justitie zich over de schuldvraag. Daar kom ik hieronder nog uitvoerig op terug.

3 'Het bewijs dat de verdachte het telastgelegde feit heeft begaan, kan door den rechter slechts worden aangenomen, indien hij daarvan uit het onderzoek op de terechtzitting door den inhoud van wettige bewijsmiddelen de overtuiging heeft bekomen.' (Art. 338 Sv.)

Ik ga dat hieronder doen en zal de *usual suspects* zoals tunnelvisie, slecht uitgevoerde herkenningprocedures en verkeerde verhoortechnieken links laten liggen.⁴ Dat zijn bekende bedreigingen waarvan de onwenselijkheid onbetwist is. Ik zal mij juist richten op *alledaagse* belangen, doelen en processen die binnen de maatschappelijke en strafrechtelijke context van toepassing zijn en meestal legitiem en nastrevenswaardig geacht worden. Ieder onderwerp dat ik in deze context behandel, vormt op zichzelf een rijk onderzoeksterrein. Sommige daarvan hebben in *empirisch* onderzoek nog verrassend weinig aandacht gekregen.

Mijn uitgangspunt is dat de beslissing van de rechter over schuld in strafzaken zo goed mogelijk dient te corresponderen met wat werkelijk gebeurd is: de ware toedracht, ook wel materiële waarheid genoemd. Die correspondentie ligt voortdurend onder vuur in een spanningsveld met andere, alledaagse en legitieme belangen. Het is de vraag waar op enig moment de balans ligt tussen het totaal van die andere belangen en het streven naar beslissen in correspondentie met de materiële waarheid. Vooral de optelsom van al die alledaagse bedreigingen baart mij zorgen. Misschien vindt u tegen het einde van dit betoog dat ik lichtelijk of zelfs zwaar overdrijf en dat we het, gezien al die conflicterende belangen, nog lang zo slecht niet doen in ons strafrecht. Onze procedures zouden weliswaar niet telkens de meest optimale, maar in het algemeen wel de *most satisfying* uitkomsten produceren, om met Herbert Simon te spreken.⁵ Dat lijkt mij

4 Op tunnelvisie en de wijze waarop ons Nederlandse strafproces dat in de hand werkt, wordt door rechtspsychologen al langere tijd gewezen. Met het verschijnen van het rapport van Posthumus naar aanleiding van de Schiedammer parkmoord, is het voorkomen van tunnelvisie op de agenda komen te staan van instanties betrokken bij opsporing, vervolging en berechting. Zie in het bijzonder Rassin (2010). Zie voorts Crombag (2010); Couvreur & Rassin (2010) en Rassin (2007).

5 Simon (1956).

een steekhoudende tegenwerping die getuigt van pragmatisme. Ik zal daar in mijn conclusie op terugkomen.

In wat volgt zal ik beknopte beschouwingen wijden aan alledaagse invloeden en belangen die de strafrechtelijke zoektocht naar de ware toedracht doorkruisen. Ik zal daarbij telkens aangeven op welke wijze dat gebeurt, welke dwarsverbanden daartussen bestaan en welke onderzoeksvragen dat opwerpt. In het bijzonder zal ik aandacht schenken aan de rolopvatting van beslissers over bewijs, aan efficiëntie en productiedruk, aan de rolopvatting en het werk van deskundigen, aan de interactie tussen deskundigen en juristen, en aan publieke opinie over bewijs en risico.

ROLOPVATTING: POSITIONERING TUSSEN FORMELE EN MATERIËLE WAARHEIDSVINDING

Het streven te beslissen in overeenstemming met wat er werkelijk gebeurd is, de materiële waarheid, wordt door velen, maar lang niet door iedereen, gezien als *primaire* doel van ons strafrecht.⁶ Wij wensen dat schuldigen worden opgespoord en veroordeeld, en dat onschuldigen worden beschermd tegen onterechte strafrechtelijke vervolging en veroordeling. Zo'n onterechte veroordeling, een rechterlijke dwaling, wordt doorgaans beschouwd als het prototype meest onwenselijke situatie waarin de waarheid geweld is aangedaan: Liever tien schuldigen vrijuit, dan één onschuldige veroordeeld; zo luidt immers een van de varianten van de breed gedragen *Blackstone ratio*.⁷ Maar over waarheidsvinding wordt ook gedacht in termen van systemen, procedures en handelingen die tot een of andere wenselijke uitkomst zouden moeten leiden. Ik wil hier nu eerst stilstaan bij de eigen positionering van de juridische beslisser in het spanningsveld tussen formele waarheidsvinding en materiële

6 Zie over materiële waarheidsvinding als *het* doel van het strafrecht, o.a. Brants, Mevis, Prakken & Reijntjes (2003); Crijns (2008); Crijns & Van der Meij (2005); Rozemond (2010). Zie ook Mackor (2010), die benadrukt dat het streven naar het vinden van de materiële waarheid inherent is aan ons inquisitoire stelsel. Knigge (2010) stelt daarentegen dat waarheidsvinding geen doel op zich is, maar in het teken staat van adequate rechtsbescherming. Nijboer (1999) noemt het vinden van de materiële waarheid een illusie. Volgens sommigen is of dient waarheidsvinding zelfs helemaal geen doel van de strafrechtspleging te zijn. Zie hierover onder andere Huls (2006), hierna meer uitvoerig besproken.

7 Zie Volokh (1997) voor een prachtige historische beschouwing van de Blackstone ratio. Zie De Keijser, De Lange & Van Wilsem (2014) voor recent empirisch onderzoek naar de Blackstone ratio. Ik kom nog terug op die ratio.

waarheidsvinding, en daarmee ook tussen de formele waarheid en de materiële waarheid.

Formele waarheidsvinding is het zoeken naar de waarheid volgens de strafprocessuele regels der kunst. De uitkomst daarvan zou dan de formele waarheid kunnen worden genoemd. De rechterlijke beslissing, als eindproduct van al die voorgaande gereguleerde handelingen, is altijd en noodzakelijkerwijs een formele waarheid. Het is te hopen dat die beslissing optimaal correspondeert met dat wat er werkelijk is gebeurd. In het strafrecht is dit wel een kunstmatige exercitie. Hetgeen werkelijk is gebeurd, is natuurlijk een veel complexere constellatie van feiten en omstandigheden dan waar de rechter over beslist. Dat is namelijk een juridische abstractie van die werkelijkheid, gevat in de onderdelen waar de tenlastelegging uit bestaat.⁸ De formele waarheid wordt daarom door juristen ook wel gezien als een reductie van de materiële waarheid; de bewijsbeslissing van de rechter betreft immers hetgeen in de tenlastelegging vervat is.

In de praktijk zal de formele waarheid vaak wel degelijk overeenkomen met de materiële waarheid en is er van een spanningsveld tussen formele en materiële waarheidsvinding geen sprake. Toch doet de situatie zich regelmatig voor dat het niet klip-en-klaar is. Zodra er sprake is van een ontkennende verdachte zijn de poppen aan het dansen.⁹ Zo lang wij geen aanwijzingen hebben dat de materiële waarheid te veel en te vaak geweld wordt

⁸ Zie Berndsen (2012); Dubelaar (2017). Zie ook Rozemond (2010).

⁹ Overigens kunnen die poppen ook al aan het dansen zijn in geval van bekende verdachten. Valse bekentenissen komen regelmatig voor en zijn volgens beproefde recepten goed te verkrijgen. De meest effectieve daarvan is de roemruchte Amerikaanse Reid-techniek. In de jaren tachtig is de Nederlandse variant daarvan, de Zaanse verhoormethode, afgeschaft door toenmalig minister van Justitie Sorgdrager. Zie verder uitvoerig over valse bekentenissen Horselenberg (2017). Zie ook Kassín, Drizin, Grisso, Gudjonsson, Leo & Redlich (2010) en Kassín (2008).

aangedaan, is dit niet *per se* een alarmerende constatering. Maar het is onduidelijk hoe vaak formele en materiële waarheid elkaar fors ontlopen. Onmiddellijk denkt u nu aan een handvol geruchtmakende rechterlijke dwalingen, zoals de Schiedammer parkmoord, de Puttense moordzaak, Ina Post.¹⁰ De impact van deze dwalingen op samenleving en rechtspraak is moeilijk te onderschatten. In termen van frequentie gaat het echter om zeldzame uitzonderingen op het geheel aan strafzaken. Maar deze constatering verhult onze onwetendheid over (het gebrek aan) correspondentie tussen formele en materiële waarheid in alle *andere* zaken, waaronder vooral veel minder ernstige misdrijven zoals eenvoudige diefstal en simpele geweldsdelicten.¹¹ Eigenlijk weten wij niet zo goed hoe vaak de waarheid in het recht geweld wordt aangedaan en als het om niet te ernstige feiten gaat, zijn we geneigd onze schouders daarover op te halen. Naar de rechtspraak bij bagatel delicten wordt nauwelijks met een kritisch oog gekeken; noch in de juridische wetenschap, noch in de sociaalwetenschappelijke bestudering van het strafrecht, terwijl die categorie naar mijn mening bij uitstek een graadmeter vormt voor de kwaliteit van onze rechtspraak in termen van waarheidsvinding en rechtsbescherming.¹²

Streven naar een formele waarheid die zo goed mogelijk correspondeert met hetgeen werkelijk is gebeurd, is niet vanzelfsprekend in het strafrecht. Soms wordt de nadruk juist (veel) meer op die formele waarheid *an sich* gelegd, al dan niet onder verwijzing naar de onmogelijkheid om binnen strafprocessuele

10 Zie Van Koppen (2017) voor een overzicht van rechterlijke dwalingen die in Nederland aan het licht zijn gekomen.

11 Hierbij wil ik graag aantekenen dat voor de slachtoffers delicten meestal niet 'eenvoudig' of 'simpel' zijn.

12 Het hierna besproken rapport *Beschikt en gewogen* (2014) is een opvallende uitzondering op deze constatering.

kaders de historische waarheid te reconstrueren.¹³ Anderen laten het waarheidsbegrip zelfs volledig achter zich om te benadrukken dat juist de procedures *zelf*, acceptatie ervan en tevredenheid van justitiabelen het belangrijkste zijn. Nick Huls ging in een vroegere publicatie, in navolging van Luhmann (1969), zelfs zo ver te stellen dat de rechter geen waarheidsvinder is, maar iemand die als primair doel heeft om bindende beslissingen te nemen waarin eenieder, inclusief de verliezer, berust. Huls meent dat ‘(...) het idee dat de rechter aan waarheidsvinding doet, onze blik op de ware aard van juridische procedures vertroebelt.’¹⁴ Het strafproces dient dan niet ingericht te zijn op waarheidsvinding maar op *Legitimation durch Verfahren*. Ik vrees echter dat gemotiveerd en overtuigend beslissen met een dergelijke zekere onverschilligheid voor de waarheid, zoals Huls lijkt te propageren, juist door die onverschilligheid de acceptatie en legitimiteit van het rechterlijk oordeel op termijn zwaar aantast. De analogie met een incompetente arts die fantastische *bedside manners* heeft, dringt zich op.

In hoeverre speelt de hang naar congruentie tussen formele en materiële waarheid in de praktijk nu werkelijk een rol? In het licht van deze vraag vond ik het nogal schokkend om in het televisieprogramma *Kijken in de ziel* een rechter stellig te horen verklaren dat de veroordeling van Kees Borsboom voor de Schiedammer parkmoord *geen* rechterlijke dwaling was.¹⁵ Al het juridische bewijs tegen Borsboom, zo luidde het argument, was er immers. Dus met de kennis dat vast is komen te staan dat Wik H. de moord heeft gepleegd, wordt de eerdere beslissing

13 Voor discussies zie o.a. Crijns (2008); Knigge (2006); Crijns en Van der Meij (2005); Loth (2012) en Cleiren (2001).

14 Huls (2006), p. 5.

15 Kijken in de ziel (2015), geraadpleegd van www.npo.nl/kijken-in-de-ziel-rechters/10-08-2015/VPWON_1236331 op 17 augustus 2016.

van de rechter toch niet als rechterlijke dwaling gezien. Zorgelijk vind ik dit vooral omdat het de meest problematische uitkomst van opsporing, vervolging en berechting, als *niet problematisch* wegzet in de vorm van formele waarheid. Vanuit dat perspectief zou juridische zelfreflectie nooit verder kunnen gaan dan reflectie *binnen* de strafvorderlijke regels, en dat lijkt mij met het oog op de ware toedracht een onverstandige opstelling. Verschillende juridische collega's hebben mij verzekerd dat dit een uiterst zeldzame opvatting in de rechtspraktijk vertegenwoordigt. Zal ik ze dan maar op hun woord geloven?

Mijn zorgen zijn daarmee echter niet geheel verdwenen. Een van de redenen daarvoor is de afkeer die ik met enige regelmaat bemerk bij juristen, zowel in de wetenschap als in de rechtspraktijk, om te spreken van een *rechterlijke* dwaling wanneer een rechter een onschuldige heeft veroordeeld. Wij zouden het in die gevallen beter hebben over *gerechtelijke* dwalingen. Immers, de oorzaken van een rechterlijke foutpositieve bewijsbeslissing zijn vaak te traceren naar de vroegere stadia van opsporing en vervolging. Maar hiermee maakt men naar mijn smaak een belangrijke vergissing en verschanst men zich, bedoeld of onbedoeld, toch weer achter die formele waarheid. Een verklaring voor dwalingen wordt dan gebruikt om de feitelijk foute beslissing van de rechter te labelen. Terwijl die verklaring in veel gevallen zonder meer hout snijdt, maskeert het begrip *gerechtelijke* dwaling het glasheldere gegeven dat het de rechter is en niet alle anderen voor hem, die de foute beslissing neemt wanneer een onschuldige wordt veroordeeld. Ik vrees dat deze opvatting rechters ontmoedigt zich echt verantwoordelijk te voelen voor de meest essentiële component in hun professie die eruit hoort te bestaan een zeer kritische en actieve rol in de strafrechtelijke procedure aan te nemen waar het bewijs betreft.

Dat van die actieve rol in de praktijk niet veel terecht lijkt te komen, werd onlangs nog door Dubelaar en Ten Voorde betoogd. Hun analyse van de huidige wetgevingsoperatie ter modernisering van het Wetboek van Strafvordering leerde dat die operatie vooral gericht is op stroomlijnen van procedures en meer efficiëntie.¹⁶

WERKLAST EN PRESTATIEDRUK LEIDEN AF VAN STREVEN NAAR DE MATERIËLE WAARHEID

Het streven naar correspondentie tussen formele en materiële waarheid wordt in ons systeem minder vanzelfsprekend naarmate de druk waaronder zaken in het strafrecht dienen te worden afgedaan toeneemt. Die druk betekent steeds meer aandacht voor efficiëntie in de rechtspleging. Efficiëntie is op zich nastrevenswaardig en in het belang van iedereen, maar het kan wel op gespannen voet komen te staan met het vinden van de materiële waarheid.¹⁷

Een van de meest spraakmakende uitingen van zorg over deze druk en daaruit volgende vrees voor afnemende kwaliteit van de rechtspraak is het pamflet dat door raadsheren van het Hof Leeuwarden in 2012 werd verspreid en door meer dan vijfhonderd rechters en raadsheren werd ondertekend.¹⁸ In dit

16 Dubelaar & Ten Voorde (2016).

17 Zie Nijboer (1999) en Crijns (2008), die reeds schreven over de botsing tussen het (legitieme) streven naar efficiëntie en materiële waarheidsvinding.

18 Zie www.mr-online.nl/images/stories/files/PDF_1_manifest_raadsheren.pdf, geraadpleegd op 16 juni 2016. De hoge werkdruk en zorgen daarover werden vervolgens bevestigd in een in opdracht van de NVvR verricht onderzoek van de Hogeschool Utrecht en Radboud Universiteit Nijmegen: Fruytier, Dijkers, Keesen, Janssen, Van den Berg, Valetton, & Schouteten (2013). Zie voorts de resultaten van een recente enquête, ingevuld door 852 rechters en raadsheren: www.rechtspraak.nl/SiteCollectionDocuments/Resultaten%20enquête%20Tegenlicht.pdf, geraadpleegd op 11 september 2016. En nog recenter

pamflet staat over het functioneren van de rechter onverbloemd: 'Niet de kwaliteit van het door hen geleverde werk, hun inzet en hun specifieke eigenschappen, maar de kwantiteit bepaalt grotendeels het oordeel over hun functioneren. Het heeft er toe geleid dat de kwaliteit zodanig onder druk is komen te staan dat veel zaken niet de aandacht kunnen krijgen die ze verdienen, en dat onverantwoorde keuzes worden gemaakt om aan de productie-eisen tegemoet te komen. De hoedanigheid van productiemedewerker past de professionals die werkzaam zijn in de rechtspraak niet.'

Eerder dit jaar concludeerden Sterk en Van Dijk, naar aanleiding van de begrotingsperikelen bij het Ministerie voor Veiligheid en Justitie dat 'Kern van het vraagstuk lijkt te zijn dat het Kabinet niet bereid is voldoende middelen voor de Rechtspraak uit te trekken.'¹⁹ Ik vrees dat met deze stand van zaken steeds meer professionals in de rechtspraak hun toevlucht nemen tot vooral formele waarheidsvinding, simpelweg om het hoofd boven water te kunnen houden. Voor die groep is de materiële waarheid *tegen wil en dank* de klos.

Maar er is ook goed nieuws. In de rijksbegroting 2017 is 35 miljoen euro extra uitgetrokken voor de rechtspraak om de structurele werklast te verminderen. Jammer en zorgwekkend is dan weer dat de rechtspraak geen zelfstandige begroting heeft gekregen; deze blijft gekoppeld aan de begroting van het ministerie van Veiligheid en Justitie.

NJB-Nieuws (4 juli 2016), 'Rechters: ondergrens goede rechtspleging bereikt', geraadpleegd op 14 september 2016 via <http://njb.nl/nieuws/rechters-ondergrens-goede-rechtspleging-bereikt.20111.lynkx>.

¹⁹ Sterk & Van Dijk (2016).

Het efficiëntiestreven heeft er ook toe geleid dat met de invoering van de strafbeschikking de officier van justitie sinds 2008, zonder tussenkomst van een onafhankelijke rechter, in relatief eenvoudige zaken zelfstandig beslist over schuld en over straf.²⁰ Het klassieke en dogmatische onderscheid in de Nederlandse strafrechtspleging tussen rechters en officieren van justitie, is hiermee in een forse categorie zaken simpelweg uitgevlakt. Slechts als betrokkene in verzet gaat, zal een onafhankelijk rechter zich over de zaak buigen. Strafrechtjurist Keulen verkondigde hierover in *Delikt en Delinkwent* dat het uitblijven van verzet een bevestiging is van de daadwerkelijke schuld van de gestrafte.²¹ Ik kan dit niet anders beschouwen dan als een onverbloemde poging het streven naar de materiële waarheid volledig op te offeren op het altaar van efficiëntie en formele waarheidsvinding. Is ook *deze* opvatting een uitzonderlijke en geen gemeengoed in de rechtspraktijk?

Dat bij de relatief nieuwe figuur van de strafbeschikking het vinden van, dan wel streven naar, de materiële waarheid en de daarmee onlosmakelijk verbonden rechtsbescherming voor verdachten met enige regelmaat het onderspit delft, werd onlangs

20 Wet OM-afdoening van 7 juli 2006 (*Stb.* 330). Zie Kessler & Keulen (2011). Zie voorts Crijns (2010); Crijns (2004). De strafbeschikking past perfect binnen het door het OM in 2012 geïntroduceerde ZSM-traject waarin eenvoudige zaken zo snel mogelijk worden afgedaan onder het motto: *Zorgvuldig, Snel en op Maat*. Zie www.om.nl/onderwerpen/werkwijze-van-het-om, geraadpleegd op 11 september 2016.

21 'Dat tegen elke strafbeschikking op eenvoudige wijze en zonder dat daar kosten aan verbonden zijn verzet kan worden ingesteld, biedt een zekere waarborg dat de burger die van deze mogelijkheid geen gebruikmaakt, schuldig is. Verwacht mag worden dat de onschuldige burger (in de regel) verzet zal instellen.' Keulen (2014, p. 740).

treffend gesignaleerd in het onderzoek *Beschikt en gewogen* (2014) van de Hoge Raad naar 375 strafbeschikkingen. In bijna 10% van die strafbeschikkingen werd geconstateerd dat ‘het dossier onvoldoende wettig en overtuigend bewijs bevatte om een schuldvaststelling op te kunnen baseren.’²²

Juridisch-wetenschappelijke en dogmatische beschouwingen te over. Maar actueel empirisch sociaalwetenschappelijk onderzoek van enige omvang naar de rolopvatting van de rechter en officier van justitie met betrekking tot formele en materiële waarheidsvinding is mij onbekend.²³ In het verleden voerde ik samen met collega’s Van de Bunt en Elffers een empirisch onderzoek uit naar de opvattingen van rechters over maatschappelijke responsiviteit, waarin waarheidsvinding slechts zeer terzijde aan de orde kwam.²⁴ Een diepgravend empirisch onderzoek naar de rolopvattingen en positionering van rechters en officieren van justitie in het licht van de zojuist beschreven controverses van waarheidsvinding, staat dan ook prominent bij mijn onderzoeksvoornemens voor de komende tijd.

In relatie daarmee ligt ook een vergelijkend onderzoek naar de totstandkoming, aard en inhoud van de bewijsbeslissing tussen rechters en officieren van justitie in de rede. Is het OM bij zaken die in aanmerking komen voor een strafbeschikking even magistraatelijk als rechters, die van oudsher de rol van beslis-sers over de waarheid hebben? Staat hun traditionele rol van

22 Knigge & De Jonge van Ellemeet (2014, p. 59).

23 Over rolopvattingen in het algemeen bestaat wel degelijk literatuur. Zo verscheen in 2013 een uitgebreide studie van de WRR waarin zelfs een typologie van rolopvattingen gepresenteerd werd. Het betrof hier echter rolopvattingen over transparantie van de rechtspraak, en systematische empirische toetsing bleef achterwege. Zie Broeders, Prins, et al. (2013).

24 Zie De Keijser et al. (2004).

aanklager officieren niet in de weg bij deze beslissing? Wij moeten ons nu afvragen of rechters en officieren van justitie in hun beider rol als waarheidsvinder in vergelijkbare zaken dezelfde bewijs- en strafbeslissingen nemen. De visie op de strafbeschikking zoals die verkondigd door Keulen (zie hierboven) versterkt alleen maar de wenselijkheid van dergelijk empirisch onderzoek. Met steun van het Elise Mathilde Fonds en het LUF, zullen Jan Crijns, een nog aan te stellen onderzoeker en ik binnenkort ook met dit onderzoek van start gaan.

DE ROL VAN DESKUNDIGEN BIJ HET ZICHT OP DE WAARHEID

Ik wil nu enige aandacht besteden aan de rol van deskundigen die de rechter bij uitstek zouden moeten helpen een heldere blik te werpen op wat er werkelijk gebeurd is. Daarbij signaleer ik drie bedreigingen voor waarheidsvinding. De eerste betreft, analoog aan bovenstaande discussie, de roloppvatting van deskundigen; de tweede betreft (mis)communicatie tussen deskundigen en juristen; en de derde betreft (gebrek aan) consensus tussen deskundigen.

DE DESKUNDIGE RAPPORTEERT, MAAR WELKE WAARHEID PREVALEERT?

Een enigszins naïeve opvatting van de rol van de (technisch) forensisch deskundige is dat deze simpelweg zijn of haar *state of the art* onderzoeksmethoden en technieken loslaat op de verschafte stukken van overtuiging, waaruit een deel van de materiële waarheid zich dan openbaart. Het domein van de forensisch deskundige zou aldus exclusief dat van materiële waarheidsvinding zijn, niet noemenswaardig gehinderd door de grotere strafprocessuele context. Slechts met de inpassing van de bevindingen van deskundigen in die strafprocessuele kaders gaat de formele waarheidsvinding weer een rol spelen, maar dát speelt zich dan weer af buiten het zicht en buiten de verantwoordelijkheid van de deskundige.

Het zou echter een misvatting zijn te denken dat forensisch deskundigen buiten de hierboven beschreven discussie over formele versus materiële waarheid zouden staan. Ik meen, uit eigen

waarneming, dat deze opvatting regelmatig niet strookt met de wijze waarop deskundigen hun werk uitvoeren. Forensisch deskundigen zijn doorgaans academici, en forensische instituten afficheren zich graag als wetenschappelijke instituten. Maar, ook al bedient de deskundige zich van wetenschappelijke methoden, het werk vindt wel degelijk plaats binnen andere kaders en onder andere omstandigheden dan dat van een wetenschappelijk onderzoeker.²⁵ Ik wil er in het bijzonder op wijzen dat ook forensisch deskundigen te maken hebben met productiedruk en efficiëntie-overwegingen. Binnen de beperkte opdracht van de deskundige, ontstaat dan spanning tussen het achterhalen van de materiële waarheid en formele waarheidsvinding. Die laatste is de *deskundigenvariant* van de strafprocessuele formele waarheidsvinding. Deze kan er uitzien als in het volgend fictieve en abstracte voorbeeld: Een deskundige krijgt in een concrete zaak een beperkt aantal stukken van overtuiging (svo's) aangeleverd met (beperkte) daarbij behorende contextinformatie en vraagstelling van de opdrachtgever. Gezien deze vraagstelling, contextinformatie en svo's, zou de deskundige in deze concrete zaak redelijkerwijs kunnen bedenken dat er voor dit onderzoek ook relevante sporen x, y en z zijn veiliggesteld door de technische recherche, maar om onbekende reden niet zijn aangeleverd. De deskundige besluit nu, uit efficiëntie-overwegingen en gevoelde productiedruk, zich strikt aan de opdracht en geleverde svo's te houden. Het daaropvolgende rapport, is niet meer en niet minder dan waar de opdrachtgever om vroeg en het voldoet aan alle voor de deskundige geldende formele regels der forensische kunst. Echter, de materiële waarheidsvinding zou gebaat zijn geweest

25 Voor een bespreking van de verschillen tussen de rollen en benaderingen van deskundigen en wetenschappers, zie Van Koppen (2004). Zie ook Mackor (2010).

bij een deskundige die op eigen initiatief de opdrachtgever belde om te vragen of stukken x, y en z wellicht beschikbaar zijn. Die stukken zouden immers bij nader onderzoek weleens ander licht op de zaak kunnen werpen en misschien zelfs tot heel andere conclusies kunnen leiden.²⁶

In hoeverre de spagaat tussen deze rolopvattingen het werk van deskundigen tekent en waar die balans dan ligt, is een belangrijk onderwerp voor verder empirisch onderzoek onder deskundigen.²⁷ Dat onderzoek staat daarom ook op mijn agenda. Dergelijk onderzoek is niet alleen van belang voor deskundigen, maar ook – en wellicht juist – voor de juridische consumenten van deskundigenrapportages, die het bewijs op waarde moeten schatten.

DE DESKUNDIGE RAPPORTEERT, MAAR DE RECHTER BEGRIJPT VERKEERD

Voor zover deskundigenrapportages materiële waarheden bevatten, is het van groot belang dat de juridische consumenten ervan begrijpen wat de deskundige heeft opgeschreven. Hier ligt een probleem dat al langer wordt gesignaleerd, maar onverminderd actueel is.²⁸ Nog niet zo lang geleden was het vrij gebruikelijk dat deskundigen hun conclusies formuleerden als herkomstuitspraken zoals ‘Gegeven dit schoenspoor en de overeenkomsten die wij aantreffen van dat spoor met de schoen

26 De deskundige zou ook in haar rapport op het belang van verder onderzoek naar mogelijk andere beschikbare sporen kunnen wijzen. Dit gebeurt in de praktijk (voor zover ik daar zicht op heb) nu eens wel en dan weer niet.

27 Dat de grootste leverancier van deskundigenrapportages, het NFI, onder grote druk staat is in ieder geval voor de buitenwereld wel duidelijk geworden uit een reeks publicaties in *de Volkskrant* in het eerste kwartaal van dit jaar.

28 Zie hierover ook uitvoerig Crijns, Van der Meij & Ten Voorde (2010).

van verdachte, is het zeer waarschijnlijk dat het schoenspoor afkomstig is van de schoen van verdachte.²⁹ Tegenwoordig is het in de westerse forensische wereld veel gebruikelijker om de bevindingen uit te drukken in termen van een waarschijnlijkheidsverhouding. De waarschijnlijkheid van de bevindingen wordt uitgedrukt in het licht van twee elkaar uitsluitende hypothesen. Bijvoorbeeld:

- H1. Het schoenspoor is afkomstig van de verdachte.
- H2. Het schoenspoor is afkomstig van een willekeurig ander persoon.

De conclusie kan dan luiden: ‘Het is veel waarschijnlijker de geconstateerde overeenkomsten tussen schoenspoor en schoen van verdachte aan te treffen als hypothese 1 waar is, dan als hypothese 2 waar is.’ Deze vorm van rapporteren wordt thans door velen beschouwd als de enige logisch correcte wijze van het uitdrukken van de bewijswaarde van forensische bevindingen.³⁰ Juristen hebben grote moeite om deze wijze van rapporteren goed te begrijpen. In een onderzoek naar logisch correcte conclusies in deskundigenrapportages onder rechters, advocaten en deskundigen van het NFI, dat ik samen met Elffers, Kok, en Sjerps uitvoerde, bleek dat de meeste deelnemers weliswaar meenden dergelijke conclusies goed te begrijpen, maar dat vermeend begrip werd juist bij de juristen bij lange na niet gestaafd met het door ons gemeten feitelijk begrip.³¹ Deskundigenrapportages

29 Zie hierover Broeders, (2005). En ook De Keijser, Elffers, Kok, & Sjerps (2009).

30 Zie hierover, onder vele anderen, Berger & Aben (2010a; 2010b), en ook NFI (2014). Die opvatting wordt overigens ook betwist, vooral wanneer deze ingepast wordt in het zogenaamde Bayesiaanse model van redeneren. Zie bijvoorbeeld: Van Koppen (2004), Elffers (2017), en De Groot (2015).

31 De Keijser et al. (2009). In mindere mate, maar toch aanwezig, werden beruchte interpretatiefouten ook door de deskundigen zelf gemaakt. Zie verder over interpretatiefouten Berger & Aben (2010b).

nieuwe stijl, hoewel logisch correct, zijn dus bijzonder lastig te doorgronden voor juridische beslissers die ermee aan de slag moeten. Dit is ook uitvoerig aangetoond in buitenlands onderzoek.³² Dit levert een curieuze situatie op: de rapporten van vroeger werden goed begrepen, maar waren niet logisch correct. Daar staat tegenover dat de rapporten van nu logisch correct zijn, maar vaak slecht of verkeerd worden begrepen.

Wat nu? Een deel van de oplossing zou erin gelegen kunnen zijn om, zoals onder andere Crijns en collega's hebben betoogd,³³ veel vaker dan nu gebruikelijk is, deskundigen op zitting op te roepen en uitgebreid te ondervragen. De prikkels die uitgaan van het streven naar meer efficiëntie en de productiedruk werken dit natuurlijk weer tegen. Er zijn ook oplossingen denkbaar buiten de rechtszaal. Door meer en betere uitleg door de deskundigen en door het aanbieden van cursussen, zoals bij SSR, wordt de afgelopen jaren hard gewerkt aan verbetering van het begrip van logisch correcte rapportages bij de juristen. Het is vooralsnog de vraag of dat inmiddels voldoende zoden aan de dijk heeft gezet. Ook hier is meer empirisch onderzoek hard nodig om een vinger aan de pols te houden en te zien wat wel en niet werkt bij dergelijke inspanningen. Hoeveel effect heeft het volgen van een cursus, en vooral ook, hoelang beklijft een eventueel aangetoond effect? Over zojuist besproken onderzoek naar feitelijk en vermeend begrip van deskundigenrapportages, staat op de website van het NFI dat dit onderzoek beschouwd

32 Zie hierover voorts Howes, Kirkbride, Kelty, Julian, & Kemp (2013); Howes, Kirkbride, Kelty, Julian, & Kemp (2014); Malsch, Taverne, Elffers, De Keijser, & Kranendonk (2013); Martire, Kemp, Sayle, & Newell (2014); Martire, & Watkins (2015).

33 Crijns et al. (2010).

moet worden als een nulmeting.³⁴ Het is inmiddels tijd voor een vervolgmeting, dunkt mij.³⁵

DE DESKUNDIGE RAPPORTEERT, MAAR CONSENSUS ONTBEERT

Ik wil hier nog een laatste ei leggen met betrekking tot de bijdrage van deskundigen in het strafproces. Weliswaar zijn vorm en inhoud van deskundigenrapportages binnen forensisch instituten in zekere mate gestroomlijnd en consequent, maar zodra we buiten de muren van een specifiek instituut treden komt er forse variatie aan het licht. Onlangs rondde ik in samenwerking met Marijke Malsch, Marleen Weulen Kranenbarg, Dominique Lenssen en Egge Luining een onderzoek naar DNA-rapportages af. DNA-deskundigen werkzaam bij geaccrediteerde forensische instellingen in binnen- en buitenland kregen daarin exact dezelfde DNA-profielen verschaft met beknopte contextinformatie.³⁶ De (19) deskundigenrapporten die wij terug ontvingen verschilden op vele kenmerken wezenlijk van elkaar. Meest verontrustend met het oog op de materiële waarheidsvinding is dat die variatie niet enkel de vorm, omvang en het taalgebruik van de rapporten betrof, maar ook de inhoud en betekenis van de conclusies. Terwijl alle rapportages dezelfde strafzaak en DNA-profielen betroffen, waren die conclusies nu eens belastend voor de verdachte, dan weer ontlastend, en dan weer neutraal. Ook de rapporten verkregen van verschillende

34 Zie hierover www.forensischinstituut.nl/pers_en_publicaties/Nieuws/nieuwsarchief/2010/NFIwijzigtwijzevanrapporteren.aspx, geraadpleegd op 28 september 2016.

35 Mijn verwachting is dat in deskundigenkringen dit opgelegd pandoer inmiddels beter begrepen wordt, maar of er sprake is van substantiële verbetering van begrip onder juristen, waag ik te betwijfelen.

36 Het betrof referentieprofielen van verdachte en slachtoffer en delict-/contextgerelateerde mengprofielen in een berovingszaak.

Nederlandse DNA-deskundigen in ons onderzoek verschilden flink van elkaar. Wij hebben drie van de deskundigenrapportages aan Nederlandse strafrechtstudenten voorgelegd met de vraag hoe belastend dan wel ontlastend men de rapporten vond. De resultaten bevestigden onze vrees dat, gegeven hetzelfde onderzoeksmateriaal, rapporten van verschillende deskundigen voor het oordeel van de jurist ook sterk verschillende betekenis kunnen hebben met betrekking tot de materiële waarheidsvinding.³⁷

Dit is een behoorlijk zorgelijke constatering vooral omdat wij in ons Nederlandse inquisitoire stelsel, zeer zelden meer dan één deskundigenrapport opvragen met betrekking tot hetzelfde forensische materiaal. In Angelsaksische accusatoire systemen is dat gebruikelijker. Het gevolg is dat de Nederlandse rechter er simpelweg zelden of nooit mee geconfronteerd wordt dat een andere deskundige weleens een heel ander rapport kan schrijven met andere en grote gevolgen voor de bewijsbeslissing. Het probleem wordt dus versterkt *en* verhuuld door de inrichting van ons strafproces, waarbij de hierboven besproken werklust en prestatiedruk zeker niet zullen bevorderen dat er vaker contra-deskundigen worden ingeschakeld.

Zou de zojuist besproken problematiek niet *a fortiori* gelden voor nieuwe ontwikkelingen in de forensische wetenschap? Eén zo'n belangrijke nieuwe ontwikkeling is dat deskundigen zich in toenemende mate bezighouden met de betekenis van hun bevindingen voor oordelen van de rechter over *activiteiten*. Waar voorheen de deskundige haar conclusies nog uitsluitend beperkt hield tot het bronniveau, dat wil zeggen antwoorden op vragen van wie een spoor mogelijk afkomstig is, tracht zij thans

37 Zie De Keijser, Malsch, Luining, Weulen Kranenbarg & Lenssen (2016) en ook Malsch, de Keijser, Luining, Weulen Kranenbarg & Lenssen (2016).

in toenemende mate die bevindingen ook op activiteitsniveau te duiden; het beantwoorden van vragen hoe een spoor ergens terecht kan zijn gekomen.³⁸ Dit is een uitermate interessante en belangwekkende ontwikkeling voor de rechtspraak. Maar wel een die nieuwe vragen oproept juist over consensus tussen deskundigen, rapportage van bevindingen op dat activiteitsniveau en begrip van die rapportages bij de lezers. In samenwerking met deskundigen zijn we nu nieuw empirisch onderzoek aan het opzetten om deze vragen te beantwoorden.

38 Over het onderscheid in niveaus van forensisch onderzoek en rapportage, zie Cook, Evett, Jackson, Jones & Lambert (1998). Zie over de recente ontwikkelingen ook de aanbeveling voor forensische rapportage van de *European Network of Forensic Science Institutes*: ENFSI (2015).

PUBLIEKE OPINIE OVER WAARHEIDSVINDING

Ik stap nu over op de publieke opinie, want ook die is van belang in de context van dit betoog. Terwijl publieke opinie en media-aandacht zich vooral richten op (de hoogte van) straffen, is er ook een publieke opinie over waarheidsvinding en de bewijsbeslissing van rechters.³⁹ Die publieke opinie is nog nauwelijks onderwerp van empirisch wetenschappelijk onderzoek geweest.

Dat is interessant, want publieke opinie wordt voor beleid en door actoren in de strafrechtspleging, in toenemende mate zo lijkt het, belangrijk gevonden.⁴⁰ Een populaire visie op legitimiteit van beleid en beslissingen is dat indien het strafrechtelijk systeem te ver verwijderd raakt van wat burgers wenselijk vinden, de legitimiteit en daarmee de effectiviteit op de tocht komen te staan.⁴¹ Vanuit dat perspectief kan dan ook betoogd worden dat vooral de *door het publiek gedragen waarheid* nastreefd dient te worden. De waarde ervan hoeft dus niet (*per*

39 Terzijde, dit roept een interessante vraag op: bestaat een bepaald publiek sentiment omdat het gemeten wordt, of wordt het gemeten omdat het bestaat?

40 Onlangs nog publiceerde de voorzitter van de Raad voor de rechtspraak, Frits Bakker, een NJB-blog waarin een belangrijke rol wordt toegedicht aan de verwachtingen die de burger stelt aan de rechtspraak. Zie <http://njb.nl/blog/maatschappelijk-effectieve-rechtspraak.20396.lynkx>, geraadpleegd op 15 september 2016.

41 Voor besprekingen, zie Weyers & Hertogh (2007); WRR (2012); Broeders e.a. (2013). Zie ook Tyler (2006). In de (internationale) literatuur wordt de laatste jaren zelfs gesteld dat het strafrechtelijk systeem veel te ver van het publieke gevoel is afgedreven en dat een legitimiteitscrisis op de loer ligt, zo niet reeds een feit is. Bijvoorbeeld Bibas (2012); Dzur (2012); Robinson (2013), maar voor kritiek daarop, zie ook Roberts & De Keijser (2014).

se) in correspondentie met de materiële waarheid gezocht te worden. In een samenleving waarin het gezag van de rechter niet (langer) vanzelfsprekend is, zal deze druk voelbaar zijn voor de juridische beslissers.⁴²

Met deze constatering en de zojuist genoemde populaire visie op legitimiteit, is de link tussen rechtspraak en publiek gevoel over de bewijsbeslissing glashelder. Het publiek heeft een uitgesproken mening over de gewenste mate van zekerheid bij rechterlijke beslissingen over schuld,⁴³ en die mening is niet van instrumentaliteit gespeend. Samen met De Lange en Van Wilsem toonde ik onlangs aan dat naarmate het om een ernstiger feit gaat, het publiek bereid is met minder zekerheid genoeg te nemen om een verdachte te veroordelen, zelfs als dat betekent dat er dan meer onschuldige verdachten veroordeeld worden.⁴⁴ Deze bevindingen staan in contrast met een experimenteel onderzoek onder professionele rechters, dat ik eerder samen met Van Koppen uitvoerde. Bij onze rechters, zo luidde de conclusie (met enige methodologische slagen om de arm), is de mate van vereiste zekerheid *niet* afhankelijk van de ernst van

42 Zie Cleiren (2010).

43 Dat de rechter in onzekerheid beslist, is een algemeen geaccepteerd gegeven. De vraag hoeveel zekerheid de rechter dan moet hebben alvorens tot een positieve bewijsbeslissing over te gaan, is er een die zich bevindt in het hart van de waarheidsvinding. Feitelijk hebben we het dan niet meer over waarheid op zich, maar over een waarschijnlijkheid van een waarheid (zie Berndsen, 2012). Hoeveel onzekerheid de rechter acceptabel acht, is in wezen niks anders dan rechtspolitiiek. Bij tolerantie van *minder* zekerheid zullen minder schuldigen de dans ontspringen, maar tegen de prijs dat er meer onschuldigen onterecht veroordeeld worden. Vice versa zullen minder schuldigen veroordeeld worden wanneer *meer* zekerheid verlangd wordt, maar zal het aantal rechterlijke dwalingen ook minder zijn.

44 De Keijser e.a. (2014). In de rechtspsychologie staat dit bekend als de overtuigingsparadox, voor het eerst geopperd door Crombag, Van Koppen & Wagenaar (1994).

de zaak en de materiële belangen die op het spel staan.⁴⁵ Met het oog op mijn opvatting van waarheidsvinding, vind ik dit een geruststellende gedachte. Kennelijk weerstaan onze professionele rechters de druk om een dynamisch beslissingscriterium te hanteren, ook al lijkt dit de voorkeur van het publiek te hebben.⁴⁶

Vooralsnog lijkt de materiële waarheid niet opgeofferd te worden op het altaar van het publieke gevoel. Ik interpreteer dit als een grote verworvenheid van onze exclusief professionele en onafhankelijke rechtspraak. Maar *dit* is dan toch wel het uitgelezen moment om terug te komen op de nieuwverworven rol van het Openbaar Ministerie. Wenst het OM die publieke druk ook te weerstaan? Dat is nog maar de vraag, temeer daar het OM, onder andere via burgerfora, het oor te luister legt bij het publiek. Waarom doet het OM dat? Wat voor een publieke opinie wordt daar precies gemeten? Wat wordt daarmee gedaan, en hoe heeft dat invloed op de officier van justitie die, in het kader van de strafbeschikking, thans beslist over de schuld-vraag? Voor het beantwoorden van deze vragen is Lucas Noyon in zijn promotieonderzoek bij het Instituut voor Strafrecht en Criminologie, vanuit rechtsfilosofisch en empirisch perspectief aan de slag gegaan.

45 De Keijser & Van Koppen (2007; 2004).

46 Maar ook juristen zinspelen daar weleens op. Zie bijvoorbeeld Knigge (2010, p. 183).

WAARHEIDSVINDEN EN WAARZEGGEN ZIJN TEGENWOORDIG GERELATEERD

De laatste alledaagse bedreiging voor waarheidsvinding die ik met u wil bespreken is de rol die risicotaxatie tegenwoordig speelt bij strafrechtelijke beslissingen. Het verschijnsel risicojustitie⁴⁷ met de toepassing van steeds beter wordende risicotaxatie-instrumenten voor het voorspellen van toekomstig delictgedrag, lijkt wellicht een exotisch onderwerp om aan te snijden in een betoog waarin waarheid en waarheidsvinding centraal staan. Risicotaxatie wordt immers vooral gebruikt bij beslissingen over straffen en maatregelen, en richt het oog op de toekomst.⁴⁸ Bij risicotaxatie speelt de waarheid echter wel degelijk een rol, alleen dan in een futuristisch jasje gestoken.

In de alledaagse strafrechtspraktijk wordt ingegrepen in het leven van burgers mede op basis van voorspellingen van misse daden die iemand in de toekomst zou kunnen gaan plegen. Wij gaan daarin zo ver dat strafrechtelijk ingrijpen in bepaalde gevallen zelfs *in aanzienlijke mate* wordt bepaald door inschattingen van wat in de toekomst gebeurt. Ik doel hier op vormen van selectieve onschadelijkmaking.⁴⁹ De plaatsing van veelplegers in

47 Over risicojustitie in Nederland, zie o.a. Boutellier (2002); Moerings (2003); Van Swaaningen (1996); en Van der Woude en Van Sliedregt (2007).

48 Zie hierover uitvoerig het proefschrift van Van Wingerden (2014).

49 Zie voor een beknopte bespreking van selectieve onschadelijkmaking en de problemen waar het mee gepaard gaat Von Hirsch & Kazemian (2009). De bekendste en platste variant van dit type strafrechtelijk ingrijpen zal u ongetwijfeld kennen in de vorm van de het Amerikaanse *three strikes and you're out*.

een instelling voor stelselmatige daders (ISD) voor de duur van twee jaren, is bij ons daarvan een sprekend voorbeeld.⁵⁰

In het strafrecht nemen wij in toenemende mate een voor-schot op wat in de toekomst materiële waarheid *zou kunnen wor-den*, waarbij een reeds gepleegd misdrijf slechts de aanleiding vormt. Maartje van der Woude constateerde dat '(...) in plaats van te spreken over een retroactief waarheidsbegrip, passend bij het doel van de waarheidsvinding, kan er beter worden gespro-ken van een *prospectief mogelijkheidsbegrip*, dat aansluit bij het doel van de *risico-inschatting*.'⁵¹

Ik zou hier graag van strafrechtelijk waarzeggen willen spreken. Maar risicotaxatie is inmiddels serieuze wetenschap. Door meer en beter onderzoek zijn steeds betere voorspelli-ngen mogelijk. In het in 2016 gestarte promotie-onderzoek van Babette van Hazebroek speelt risicotaxatie dan ook een belang-rijke rol voor het in kaart brengen van de ontwikkeling van verschillende typen criminele carrières in samenhang met de specifieke kenmerken van die groepen. Dat maakt het mogelijk

50 Voor een relatief eenvoudig delict kan een veelpleger, onder specifieke voor-waarden verbonden aan diens justitieel verleden, in combinatie met een hoge risicoscore op de door de reclassering afgenomen RISC, veroordeeld worden tot plaatsing in een ISD voor de duur van twee jaar. De interventie is geënt op het door de risicoscore ingegeven vertrouwen dat hiermee veel toekomstige misdrijven worden voorkomen. De wetgever zag destijds wel het addertje onder het gras, namelijk dat disproportioneel veel leed wordt toegevoegd aan de ISD'er. Om die reden is de ISD een maatregel en maatregelen zijn, in tegenstel-ling tot straffen, immers geen bedoelde leedtoevoeging. Dat leed behoeft dan geen rechtvaardiging in relatie tot het gepleegde delict. De ISD, zo verwoordde toenmalig minister van Justitie Donner het in een memorie van antwoord op vragen uit de Eerste Kamer (Donner, 2004), is simpelweg proportioneel aan hetgeen nodig is om de toekomstige maatschappelijke overlast tegen te gaan. Voor kritische besprekingen van de veelplegeraanpak, zie verder Moerings (2005); De Keijser & Schuyt (2011).

51 Van der Woude (2008, p. 350).

om strafrechtelijke interventies beter te laten aansluiten bij de individuele (criminogene) behoeften van delinquenten.

Waar ligt dan het probleem met het oog op de waarheid? Dat ligt vooral bij het gebruik van risicotaxatie voor selectieve onschadelijkmaking. Of een inschatting van toekomstig misdadig gedrag ‘bewaarheid’ wordt, is een empirische vraag. Er kan dan een onderscheid gemaakt worden tussen correcte voorspellingen en foutpositieven. In geval van een correcte voorspelling wordt de hoge risico-inschatting op een later moment in de tijd gestaafd met een feitelijke misdraging. In geval van een foutpositief blijkt de hoge risicoscore niet gepaard te gaan met daadwerkelijke recidive.⁵² Bij foutpositieven is er niet alleen een moreel probleem in de zin dat leed wordt toegevoegd terwijl iemand niet schuldig *wordt* aan een misdrijf, maar er wordt dan ook strafrechtelijk geïnvesteerd zonder (maatschappelijke) meerwaarde. In een scenariostudie met een groot cohort justitiabelen, hebben Blokland, Bijleveld & Nieuwbeerta de omvang van dit probleem treffend geïllustreerd.⁵³

Wanneer de vraag of en hoeveel er strafrechtelijk ingegrepen dient te worden in belangrijke mate afhangt van risicotaxatie, dan hangt de mate waarin de waarheid geweld wordt aangedaan

52 Het is de verhouding tussen goede voorspellingen en foutpositieven die de bruikbaarheid van risicotaxatie in *strafrechtelijke* zin bepaalt. In de rechtspsychologie wordt voor die verhouding de term *diagnostische waarde* gereserveerd (zie Van Koppen, 2016). Naarmate het instrument een grotere proportie foutpositieven produceert in vergelijking met de correcte voorspellingen, neemt de bruikbaarheid ervan af; de uitkomst ‘hoog risico’ is dan immers slechter in staat om recidivisten van niet-recidivisten te onderscheiden.

53 Blokland, Bijleveld & Nieuwbeerta (2003). Weliswaar wordt risicotaxatie steeds nauwkeuriger en neemt met voortschrijdend onderzoek en kennis de categorie foutpositieven in omvang af, toch is er nog steeds een (aanzienlijke) groep personen met een hoge risicoscore waarbij de voorspelling niet de waarheid wordt. Zie bijvoorbeeld Van der Knaap & Alberda (2009). Zie voor risicotaxatie in forensisch klinische setting ook De Ruiter & Hildebrand (2017).

daar recht evenredig mee samen. Het onderzoek naar risico-taxatie houdt echter niet op en wellicht is men in de toekomst in staat voorspellingen te doen met zeer geringe aantallen fout-positieven. Von Hirsch en Kazemian noemden in dit verband het probleem van de foutpositieven dan ook slechts een *voor-waardelijk* bezwaar tegen risicotaxatie.⁵⁴

Het probleem blijft echter zwaarwegend vanuit dogmatisch en normatief perspectief. Behoort het tot de soevereiniteit van onze overheid om dwingend en leedtoevoegend in te grijpen in het leven van burgers op basis van voorspellingen waarin het vertrouwen bestaat dat deze *bewaarheid* worden? Ik meen van niet. Het strafrechtelijk toevoegen van leed zou op zijn minst begrensd moeten zijn met een retributieve, en dus retrospectieve onder- en bovengrens. Alleen degenen die schuldig zijn aan het gepleegd hebben van een strafbaar feit komen in aanmerking voor strafrechtelijk ingrijpen, en dan niet meer dan wat maximaal gerechtvaardigd kan worden door de ernst van *dat* feit en de mate van schuld.⁵⁵ Dit is geen gedurfde, noch radicale opvatting. Integendeel, een dergelijke opvatting was lange tijd gemeengoed in ons strafrecht.⁵⁶ Ik betwijfel of deze visie in de criminele politiek en in de rechtspraktijk tegenwoordig nog algemeen gedeeld wordt.⁵⁷ Er heeft een kennelijke verschuiving plaatsgevonden naar een controleperspectief.⁵⁸ Het probleem

54 Von Hirsch & Kazemian (2009).

55 Zie Hart (1968) over deze retributieve onder- en bovengrens.

56 Dat gedachtengoed is meest expliciet geformuleerd door Willem Pompe en zijn tijdgenoten (toen men deze vragen nog echt serieus nam). Zie bijvoorbeeld Pompe (1943), en later ook nog duidelijk in het werk van Kelk, bijvoorbeeld Kelk (1994).

57 Ik prijs mijzelf gelukkig in een instituut te werken waarin de normatieve en dogmatische kanten van het strafrecht veel aandacht krijgen. Zie recent nog Ten Voorde (2016), en al het hier eerder aangehaalde werk van mijn collega's.

58 Zie Buruma (2001) over deze verschuiving naar het controleperspectief.

van de onevenredige leedtoevoeging van de bij ons bekende vormen van selectieve onschadelijkmaking wordt simpelweg weggedefinieerd door die interventies op het spoor van de maatregelen te zetten, en een maatregel is immers geen *intentionele* leedtoevoeging.⁵⁹ Ook hier dreigt de waarheid te worden opgeofferd, ditmaal op het instrumentele altaar van verhoopte preventie van criminaliteit (door selectieve onschadelijkmaking).

Een belangrijke onderzoeksvraag die zich nu opdringt, is in hoeverre de alledaagsheid van risicotaxatie in het strafrecht en de (naar mijn indruk) ogenschijnlijke onverschilligheid over foutpositieven een breedgedragen maatschappelijke voorkeur kent. Het publieke draagvlak voor *predictive sentencing* blijkt in de Nederlandse en in de internationale literatuur, zowel theoretisch als empirisch, een totale blinde vlek te zijn. Daarom hebben Sigrid van Wingerden, Noelle Vos en ik een eerste onderzoek opgestart waarin we de hoogte van ingeschat risico, informatie over de hoeveelheid foutpositieven en de ernst van de voorspelde delicten systematisch variëren en voorleggen aan leden van het publiek.

59 Zie verder De Keijser (2011).

CONCLUSIE

Ik kom tot een afronding. Er wordt in binnen- en buitenland veel en goed empirisch onderzoek naar straftoemeting gedaan. Onderzoek naar die andere beslissing van rechters, de bewijsbeslissing en hoe deze tot stand komt, is bijzonder schaars. Veel onderzoek in dezen is casuïstisch en gericht op het ontleden van de procedures, feiten en omstandigheden en uiteindelijke beslissingen in concrete zaken. Uit die analyses kunnen waardevolle lessen worden geleerd. De publicaties uit het project Gerede Twijfel vormen daar een uitstekend voorbeeld van.⁶⁰

Wanneer u het met mij eens bent dat het streven naar een formele waarheid die zo goed mogelijk correspondeert met de materiële waarheid een van de belangrijkste uitgangspunten voor strafrechtelijk beslissen moet zijn, dan nodig ik u uit om met mij een lans te breken voor meer, beter en integratief onderzoek naar de zojuist besproken processen die de materiële waarheid in de weg kunnen staan. Het zijn processen waartussen vele dwarsverbanden bestaan; bijvoorbeeld de hang naar voorspellen van gedrag en het publieke gemoed, werkdruk en rolopvatting van juridische beslissers in relatie tot de omgang met deskundigen en hun onderzoek en rapportages. Door oog te houden voor al deze processen en ze met elkaar te verbinden is het pas mogelijk om de kwalitatieve status van waarheidsvinding in ons strafproces te duiden, daarover te discussiëren en op juiste en overtuigende gronden te verbeteren.

⁶⁰ Zie www.projectgeredetwijfel.nl/Project_Gerede_Twijfel/Home.html, geraadpleegd op 15 september 2016.

Aan het begin van dit betoog anticipeerde ik op de tegenwerping dat het in ons strafproces zo slecht nog niet gesteld is met de waarheidsvinding en dat men mij het verwijt zou kunnen maken een en ander te overdrijven. Nu ik de balans heb opgemaakt van een beperkt aantal alledaagse belangen dat afleidt van de materiële waarheid, besluit ik toch dat verwijt voor lief te nemen. Dat doe ik ook omdat het verwijt veronderstelt dat de besproken factoren statisch zijn; niet of nauwelijks veranderlijk in de tijd, in ieder geval niet ten verder nadeel van de materiële waarheid. Die veronderstelling lijkt me empirisch niet houdbaar. Noodgedwongen volsta ik hier met de constatering dat de grote zaaksdruk op de rechtspraak er de afgelopen jaren toe geleid heeft dat meer zaken sneller worden afgedaan, waarbij een zorgvuldige bewijsbeslissing niet langer exclusief is voorbehouden aan een onafhankelijke rechter, en misschien minder zorgvuldig plaatsvindt dan voorheen (afgedekt met het hierboven besproken verzet-argument). Bij de grootste producent van deskundigenrapportages, het NFI, is *verkort rapporteren* ingevoerd. Dat is aan de ene kant heel efficiënt, maar ontnemt de lezers van de rapporten zicht op hoe het werk is uitgevoerd en welke keuzes zijn gemaakt. Weliswaar staat het de rechter vrij om te vragen naar een uitgebreide rapportage, die dan alsnog wordt geproduceerd, maar dat levert dan weer vertraging op in de overvolle agenda van de rechtspraak. Ten slotte wil ik wijzen op de enorme vlucht die risicotaxatie heeft genomen in ons strafrecht. Strafrechtelijk interveniëren met het oog op bedoelde effecten in de toekomst op basis van voorspellingen van toekomstig gedrag, lijkt in het strafrecht op steeds minder weerstand te stuiten, waarbij de morele grenzen van ons strafrecht verschuiven en de verhoopde effectiviteit van de interventies nauwelijks betwist wordt.

Natuurlijk zijn er ook positieve noten. Zo is er in de rechtspraak wel degelijk een proces van zelfreflectie gestart. Naar aanleiding van de Schiedammer parkmoord, heeft het rapport van Posthumus geleid tot aanbevelingen om tunnelvisie in het strafproces tegen te gaan.⁶¹ Georganiseerde tegenspraak en het denken in termen van scenario's zijn vernieuwingen die de zoektocht naar de materiële waarheid wel degelijk ten goede komen.⁶² Ook is in 2010 het Nederlands Register Gerechtelijk Deskundigen opgericht, dat een zekere kwaliteitsborging van deskundigen in strafzaken biedt. Registratie van een deskundige bij het NRGD ontslaat de rechter overigens niet van de noodzaak telkens opnieuw een kritische blik te werpen op de deskundige, diens expertise en de wijze waarop deze het onderzoek in een concrete zaak heeft uitgevoerd. Maar dit zijn positieve ontwikkelingen die niet direct betrekking hebben op de alledaagse bedreigingen van waarheidsvinding die ik hierboven beschreef.

Ieder van de hier besproken onderwerpen schreeuwt om nader empirisch en normatief wetenschappelijk onderzoek. Ik heb aangegeven waar en hoe dat naar mijn smaak nodig is en welke stappen reeds in die richting zijn of worden ondernomen. De bevindingen en de dwarsverbanden daartussen kunnen bijdragen aan voortdurende of betere correspondentie tussen de beslissing van de rechter en wat er werkelijk is gebeurd. Ik vrees dat het streven naar de materiële waarheid vaker het onderspit zal delven naarmate de hier besproken alledaagse bedreigingen te veel en te lang voor lief worden genomen.

61 Posthumus (2005). Het lijkt mij overigens zeer aannemelijk dat bijvoorbeeld productiedruk niet alleen de hang naar formele waarheidsvinding stimuleert, maar ook tunnelvisie.

62 Zie uitgebreid Van Koppen (2016) over de rol van scenario's.

LITERATUUR

- Berger, C.E.H., & Aben, D. (2010a). Bewijs en overtuiging: Redeneren in de rechtszaal. *Expertise en Recht*, 3, 86-90.
- Berger, C.E.H., & Aben, D. (2010b). Bewijs en overtuiging: Een helder zicht op valkuilen. *Expertise en Recht*, 5/6, 159-165.
- Berndsen, M. (2012). *Wanneer waarschijnlijkheid waarheid wordt: Over strafrechtelijke en wetenschapsfilosofische waarheidsbegrippen*. Utrecht: Kennispunt Recht, Economie, Bestuur en Organisatie, Universiteit Utrecht.
- Bibas, S. (2012). *The Machinery of Criminal Justice*. Oxford: Oxford University Press.
- Blokland, A., Bijleveld, C.C.J.H., & Nieuwebeerta, P. (2003). Kosten en baten van de invoering van 'Three strikes and you're out' in Nederland: Een scenario studie. *Tijdschrift voor Criminologie*, 45, 178-192.
- Boutellier, H. (2002). *De veiligheidsutopie. Hedendaags onbehagen en verlangen rond misdaad en straf*. Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
- Brants, C.H., Mevis, P.A.M., Prakken, E., & Reijntjes, J.M. (2003). *Op zoek naar grondslagen: strafvordering 2001 ter discussie*. Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
- Broeders, D., Prins, C.J.E.J., Griffioen, H., Jonkers, P., Bokhorst, M., & Sax, R. (Red.) (2013). *Speelruimte voor transparante rechtspraak*. Den Haag/Amsterdam: WRR/ Amsterdam University Press.
- Broeders, A.P.A. (2005). Individualisatie in de traditionele criminalistiek. In: M.J. Sjerps, & J.A. Coster van Voorhout (Red.), *Het onzekere bewijs. Gebruik van statistiek en kansrekening in het strafrecht* (pp. 49-97). Deventer: Kluwer.

- Buruma, Y. (2001). Sanctionering, een autonome beslissing van de rechter? In: K.D. Lünemann, P.M. Schuyt, L. van Wifferen (Red.), *Diversiteit van sanctionering; Nederlandse strafrechtsdagen 2001* (pp. 11-34). Deventer: Gouda Quint.
- Cleiren, C.P.M. (2010). De rechterlijke overtuiging: Een sprong met hindernissen. *Themis*, 171 (5/6), 260-269.
- Cleiren, C.P.M. (2001). Waarheid in het strafrecht: niet tot elke prijs. In: C.P.M. Cleiren, R.H. de Bock, & C.J.M. Klaassen (Red.), *Het procesrecht en de waarheidsvinding. Preadviezen voor de Nederlandse Vereniging voor Procesrecht* (pp. 9-31). Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
- Cook, R., Evett, I.W., Jackson, G., Jones, P.J., & Lambert, J.A. (1998). A hierarchy of propositions: deciding which level to address in casework. *Science & Justice*, 38 (4), 231-239.
- Couvreur, I., & Rassin, E. (2010). Tunnelvisie in het opsporingsonderzoek. In: P.J. van Koppen, H. Merckelbach, M. Jelicic, & J.W. de Keijser (Red.), *Reizen met mijn rechter: Psychologie van het recht* (pp. 203-218). Deventer: Kluwer.
- Crijns, J.H., Meij, P. van der, & Voorde, J. ten (2010). Forensisch onderzoek voor 'Dummies': Hoe leren de deskundige en de strafrechter elkaar te verstaan? *Ars Aequi* (AA20100528), 528-537.
- Crijns, J.H. (2010). Efficiëntie in het kwadraat. Over de lotgevalen van de kleine strafzaak na invoering van de strafbeschikking en het verlofstelsel. *PROCES*, 6, 392-405.
- Crijns, J.H. (2008). Een kroniek van de strafrechtelijke waarheidsvinding. In: J.H. Crijns, P.P.J. van der Meij, & J.M. ten Voorde (Red.), *De waarde van waarheid. Opstellen over waarheid en waarheidsvinding in het strafrecht* (pp. 15-55). Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
- Crijns, J.H. & Meij, P. van der (2005). Over de grenzen van de materiële waarheidsvinding. In: R.H. Haveman, &

- H.C. Wiersinga (Red.), *Langs de randen van het strafrecht* (pp. 45-69). Nijmegen: Wolf Legal Publishers.
- Crijns, J.H. (2004). Het wetsvoorstel OM-afdoening: wolf in schaapskledij. *Sancties*, 4, 225-236.
- Crombag, H.F.M., Koppen, P.J. van, & Wagenaar, W.A. (2010). De waarde van bewijs. In: P.J. van Koppen, H. Merckelbach, M. Jelicic, & J.W. de Keijser (Red.), *Reizen met mijn rechter: Psychologie van het recht* (pp. 335-348). Deventer: Kluwer.
- Crombag, H.F.M. (2010). Over tunnelvisie. In: P.J. van Koppen, H. Merckelbach, M. Jelicic, & J.W. de Keijser (Red.), *Reizen met mijn rechter: Psychologie van het recht* (pp. 387-399). Deventer: Kluwer.
- Crombag, H.F.M., Koppen, P.J. van, & Wagenaar, W.A. (1994). *Dubieuze zaken: De psychologie van strafrechtelijk bewijs* (2e herziene druk). Amsterdam: Contact.
- Donner, J.P.H. (2004). *Memorie van antwoord: Wijziging van het Wetboek van Strafrecht, het Wetboek van Strafvordering en de Penitentiaire beginselenwet (plaatsing in een inrichting voor stelselmatige daders)* (Kamerstukken I, 2003/04). Den Haag.
- Dubelaar, M. (2017, te verschijnen). De rechtspsychologie en het strafrecht. In: P.J. van Koppen, J.W. de Keijser, M. Jelicic, & R. Horselenberg (Red.), *Gezichten van het Recht*. Deventer: Kluwer.
- Dubelaar, M.J., & Voorde, J.M. ten (2016). Een actieve rol voor de zittingsrechter? *Expertise en Recht*, 1, 4-11.
- Dzur, A. (2012). *Punishment, Participatory Democracy, and the Jury*. New York: Oxford University Press.
- Elffers, H. (2017, te verschijnen). Waarschijnlijkheidsargumentatie in het strafproces. In: P.J. van Koppen, J.W. de Keijser, M. Jelicic, & R. Horselenberg (Red.), *Gezichten van het Recht*. Deventer: Kluwer.

- ENFSI. (2015). *ENFSI Guideline for Evaluative Reporting in Forensic Science: Strengthening the Evaluation of Forensic Results Across Europe (STEOFRAE)*. Geraadpleegd op 15 augustus 2016 op www.unil.ch/esc/files/live/sites/esc/files/Fichiers%202015/ENFSI%20Guideline%20Evaluative%20Reporting.
- Fruytier, B., Dijkers, J., Keesen, M., Janssen, J., Berg, I. van den, Valetton, N., & Schouteten, R. (2013). *Werkdruk bewezen: Eindrapport werkdrukonderzoek rechterlijke macht*. Kenniscentrum Sociale Innovatie, Hogeschool Utrecht & Radboud Universiteit Nijmegen.
- Groot, H.W.J., de (2015). Bayes een brug te ver? *Nederlands Juristenblad*, 88/6, 372-377.
- Hart, H.L.A. (1968). *Punishment and responsibility: Essays in the philosophy of law*. Oxford: Clarendon Press.
- Horselenberg, R. (2017, te verschijnen). Valse bekentenissen. In: P.J. van Koppen, J.W. de Keijser, M. Jelicic, & R. Horselenberg (Red.), *Gezichten van het Recht*. Deventer: Kluwer.
- Howes, L.M., Kirkbride, K.P., Kelty, S.F., Julian, R., Kemp, N. (2013). Forensic scientists' conclusions: how readable are they for non-scientist report-users? *Forensic Science International*, 231, 102-112.
- Howes, L.M., Kirkbride, K.P., Kelty, S.F., Julian, R., Kemp, N. (2014). The readability of expert reports for non-scientist report users: reports of forensic comparison of glass. *Forensic Science International*, 236, 54-66.
- Huls, N. (2006). De rechter is geen waarheidsvinder, maar een motiverend beslissers. *Rechtsfilosofie en rechtstheorie*, 35, 3-7.
- Kassin, S.M., Drizin, S.A., Grisso, T., Gudjonsson, G.H., Leo, R.A., & Redlich, A.D. (2010). Police-induced confessions: Risk factors and recommendations. *Law and Human Behavior*, 34, 3-38.

- Kassin, S.M. (2008). Confession evidence: Commonsense myths and misconceptions. *Criminal Justice and Behavior*, 35, 1309-1322.
- Keijser, J.W. de, Malsch, M., Luining, E.T., Weulen Kranenbarg, M., & Lenssen D.J.H.M. (2016). Differential reporting of mixed DNA profiles and its impact on jurists' evaluation of evidence: An international analysis. *Forensic science International: Genetics*, 23, 71-82. (<http://dx.doi.org/10.1016/j.fsigen.2016.03.006>).
- Keijser, J.W. de, Lange, E.G.M. de, & Wilsem, J.A. van (2014). Wrongful convictions and the Blackstone ratio: An empirical analysis of public attitudes. *Punishment & Society*, 16, 32-49.
- Keijser, J.W. de (2011). Never mind the pain; it's a measure. Justifying measures as part of the Dutch bifurcated system of sanctions. In: M. Tonry (Ed.), *Retributivism has a past. Has it a future?* (pp. 188-213). Oxford: Oxford University Press.
- Keijser, J.W. de, & Schuyt, P. (2011). De vogelvrije veelpleger. In: J.P. van der Leun, E.R. Muller, N. van der Schee, P.M. Schuyt, & M.A.H. van der Woude (Red.), *De Vogel Vrij: Liber Amicorum Martin Moerings* (pp. 71-82). Den Haag: Boom Lemma uitgevers.
- Keijser, J.W. de, Elffers, H., Kok, R.M., & Sjerps, M. (2009). *Bijzaken begrepen: Feitelijk en vermeend begrip van forensische deskundigenrapportages onder rechters, advocaten en deskundigen*. Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
- Keijser, J.W. de, & Koppen, P.J. van (2007). Paradoxes of Proof and Punishment: Psychological pitfalls in judicial decision making. *Legal and Criminological Psychology*, 12, 189-205.
- Keijser, J.W. de, Bunt, H.G. van de, & Elffers, H. (2004). Strafrechters over maatschappelijke druk, responsiviteit en de kloof tussen rechter en samenleving. In: J.W. de Keijser & H. Elffers (Red.), *Het maatschappelijk oordeel van de strafrechter*:

- De wisselwerking tussen rechter en samenleving* (pp. 21-51). Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
- Keijser, J.W. de, & Koppen, P.J. van (2004). Compensatoir straf-fen: Over de relatie tussen bewijs, overtuiging en straf. In J.W. de Keijser, & H. Elffers (Red.), *Het maatschappelijk oordeel van de strafrechter: De wisselwerking tussen rechter en samenleving* (pp. 133-183). Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
- Kelk, C. (1994). *De menselijke verantwoordelijkheid in het strafrecht*. Arnhem: Gouda Quint.
- Kessler, M., & Keulen, B.F. (2011). *De Strafbeschikking*. Deventer: Kluwer.
- Keulen, B.F. (2014). Strafrecht en consensualiteit, *Delikt en Delinkwent*, 10, 739-749.
- Knaap, L.M. van der, & Alberda, D.L. (2009). *De predictieve validiteit van de recidive Inschattingsschalen (RISC)*. Den Haag: WODC.
- Knigge, G., & De Jonge van Ellemeet, C.H. (2014). *Beschikt en gewogen. Over de naleving van de wet door het openbaar ministerie bij het uitvaardigen van strafbeschikkingen. Een rapport van de procureur-generaal bij de Hoge Raad in het kader van het in art. 122 lid 1 Wet RO bedoelde toezicht*. Den Haag: Hoge Raad der Nederlanden.
- Knigge, G. (2010). Het belang van waarheid. *Themis*, 171 (5/6), 181-183.
- Knigge, G. (2006). De schijn van waarheid. In: N.J.M. Kwakman (Red.) *Partijautonomie of materiële waarheid?* (pp. 33-43). Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
- Koppen, P.J. van (2017, te verschijnen). De rechtspsychologie en het strafrecht. In: P.J. van Koppen, J.W. de Keijser, M. Jelicic, & R. Horselenberg (Red.), *Gezichten van het Recht*. Deventer: Kluwer.

- Koppen, P.J. van. (2016). *Overtuigend bewijs: Indammen van rechterlijke dwalingen*. Amsterdam: Nieuw Amsterdam.
- Koppen, P.J. van (2004). *Paradoxen van Deskundigen: Over de rol van experts in strafzaken*. Deventer: Kluwer.
- Loth, M. (2012). Wat wij vinden wanneer wij waarheid vinden: een rechtstheoretische bijdrage. *Waarheid en waarheidsvinding in het recht: Handelingen Nederlandse Juristenvereniging, 2012-1*, 1-45.
- Luhmann, N. (1969). *Legitimation durch Verfahren*. Neuwied am Rhein: Luchterhand.
- Mackor, A.R. (2010). Wat is Waarheid? De rol van deskundigen bij waarheidsvinding in de strafrechtspraak. *Rechtsfilosofie en Rechtstheorie*, 39, 52-66.
- Malsch, M., Keijser, J.W. de, Luining, E., Weulen Kranenbarg, M., & Lenssen, D. (2016). Hoe hard is DNA-bewijs? Internationaal-vergelijkend onderzoek naar de interpretatie van DNA-profielen. *Nederlands Juristenblad*, 18, 1261-1266.
- Malsch, M., Taverne, M.D., Elffers, H., Keijser, J.W. de, & Kranendonk, P.R. (2013). *DNA- rapporten: makkelijker kunnen we het niet maken, begrijpelijker wel*. Den Haag: Boom Lemma uitgevers.
- Martire, K.A., & Watkins, I. (2015). Perception problems of the verbal scale: a reanalysis and application of a membership function approach. *Science & Justice*, 55, 264-273.
- Martire, K.A., Kemp, R.I., Sayle, M., & Newell, B.R. (2014). On the interpretation of likelihood ratios in forensic science evidence: Presentation formats and the weak evidence effect. *Forensic Science International*, 240, 61-68.
- Moerings, L.M. (2005). Het risico van de stelselmatige dader. In: Y. Buruma, & P.C. Vegter (Red.), *Terugkeer in de samenleving: Opstellen voor Jan Fiselier* (pp. 145-154). Deventer: Kluwer.

- Moerings, L.M. (2003). *Straffen met het oog op veiligheid: Een onderneming vol risico's*. Leiden: Universiteit Leiden.
- Nijboer, J.F. (1999). *De waarde van het bewijs*. Deventer: Gouda Quint.
- NFI (2014). *De reeks waarschijnlijkheidstermen van het NFI en het Bayesiaanse model voor interpretatie van bewijs*. Den Haag: Nederlands Forensisch Instituut.
- Pompe, W.P.J. (1943). De rechtvaardiging van de straf. In: W.J.A. Duynstee, & W.P.J. Pompe (Red.), *Praeadvies over de rechtvaardiging van de straf* (pp. 13-45). Den Haag: Ten Hagen.
- Posthumus, F. (2005). *Evaluatieonderzoek in de Schiedammer parkmoord*. Den Haag: Openbaar Ministerie.
- Rassin, E. (2010). Vijf jaar tunnelvisie: Het moet niet gekker worden. *Themis*, 171, 206-215.
- Rassin, E. (2007). *Waarom ik altijd gelijk heb: Over tunnelvisie*. Schiedam: Scriptum Psychologie.
- Roberts, J.V., & Keijser, J.W. de (2014). Democratizing punishment: Sentencing, community views and values. *Punishment & Society*, 16, 474-498.
- Robinson, P. (2013). *Intuitions of Justice and the Utility of Desert*. New York: Oxford University Press.
- Rozemond, N. (2010). Slapende rechters, dwalende rechtspsychologen en het hypothetische karakter van feitelijke oordelen. *Rechtsfilosofie en Rechtstheorie*, 39, 35-51.
- Ruiter, C. de, & Hildebrand, M. (2017, te verschijnen). Riscotaxatie. In: P.J. van Koppen, J.W. de Keijser, M. Jelicic, & R. Horselenberg (Red.), *Gezichten van het Recht*. Deventer: Kluwer
- Simon, H.A. (1956). Rational Choice and the Structure of the Environment. *Psychological Review*, 63, 129-138.
- Sterk, K., & Dijk, F. van (2016). Financiering van de Rechtspraak in rechtsstatelijk kader: Generieke kortingen op het

- rechtspreken zijn in strijd met de wet. *Nederlands Juristen-Blad*, 1178-1688.
- Swaaningen, R. van (1996). Justitie als verzekeringsmaatschappij; 'actuarial justice' in Nederland. *Justitiële verkenningen*, 22(5), 80-97.
- Tyler, T.R. (2006, tweede druk). *Why people obey the law*. Princeton: Princeton University Press.
- Volokh, A. (1997). n Guilty Men. *University of Pennsylvania Law Review*, 146(1): 173-211.
- Von Hirsch, A., & Kazemian, L. (2009). Predictive sentencing and selective incapacitation. In: A. Von Hirsch, A. Ashworth, & J. Roberts (Eds.), *Principled sentencing: Readings on theory and policy* (3rd ed.) (pp. 95-101). Portland: Hart Publishing.
- Voorde, J.M. ten (2016). *Slachtoffers en straf*. Den Haag: Boom juridisch.
- Weyers, H., & Hertogh, M. (2007). *Legitimiteit betwist. Een verkennend literatuuronderzoek naar de ervaren legitimiteit van het justitieoptreden*. Den Haag/Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.
- Wingerden, S.G.C. van (2014). *Sentencing in the Netherlands. Taking risk-related offender characteristics into account* (Meijers-reeks nr. 234). Den Haag: Eleven International Publishing.
- Woude, M.A.H. van der (2008). Veiligheid ten koste van waarheid en waarheidsvinding? In: J.H. Crijns, P.P.J. van der Meij, & J.M. ten Voorde (Red.), *De waarde van waarheid: Opstellen over waarheid en waarheidsvinding in het strafrecht* (pp. 335-353). Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
- Woude, M.A.H. van der, & Sliedregt, E. van (2007). De risicosamenleving: overheid vs. strafrechtswetenschap? Aanwijzingen voor het debat rondom veiligheid en risico's. *Proces*, Tijdschrift voor strafrechtspleging, 6, 216-226.

WRR. (2012). *Vertrouwen in burgers*. WRR-rapport nr. 88.
Amsterdam: Amsterdam University Press.